

Den obefläckades mor

Från evangeliet till apokryferna

Marias obefläckade avlelse är oupplösligt förenad med henne som varit hennes mor, och som traditionen kallar den heliga Anna. Evangelierna säger ingenting om Marias födelse och lämnar många frågor obesvarade, till exempel om hennes ursprung – är Maria av Davids släkt som sin man Josef, eller av Levi stam som sin släkting Elisabet? – men också frågor gällande hennes föräldrar, hennes uppfostran, hennes möte med Josef som skulle bli hennes trolovade. Med sin klara nykterhet säger Skriften bara det nödvändiga för att de troende i den kontemplation som den helige Ande väcker till liv i Kyrkan skall kunna se mysteriet inta sin harmoniska plats i trons värld. Det räcker med det enda ordet ur Lukas: *full av nåd*, för att tron skall finna sig stå inför den obefläckade avlelsens mysterium.

Den sanning som Kyrkan vet att urskilja i evangelietextens knappa ord, vet hon också att göra tillgänglig för alla med hjälp av längre berättelser. En av de former som den kristna trosfördjupningen tagit sig har varit sammanställandet av olika kom-

plement till evangelierna. Det var så de apokryfiska evangelierna uppkom. De är inte Guds ord och hör inte till Skriftens kanon. Men de har fått sin plats i traditionen i vid mening, som en mer eller mindre auktoriserad meditation, en samling bilder som uttrycker vissa aspekter av trons mysterier. Dessa texter är inte nödvändigtvis sanna, vare sig historiskt eller teologiskt. De bör därför undergå en klok urskillning. Men de vittnar på sitt eget sätt om en strävan att förstå mysterierna, i bön och i lyssnande till de olika undertonerna i Guds ord.

Ännu en faktor har indirekt bidragit till uppkomsten av dessa evangelier. Den tidiga kristendomen blev snart attackerad av belackare. Tänkare, ibland ganska betydande sådana, som den hedniska filosofen Kelsos, mot vilken Origines var tvungen att försvara Kyrkans tro, hade börjat förneka evangeliernas trovärdighet. I sitt *Sanningens ord*, som publicerades omkring år 178, hävdade Kelsos att Jesus var resultatet av en utomäktenskaplig relation som hans mor – en kvinna från eländiga förhållanden, en bondflicka, en fattig spinnerska – hade haft med en romersk soldat vid namn Panthera. Sedan hon förskjutits av sin man, som var snickare till yrket, skulle Maria ha irrat omkring i skam och fött sin son i hemlighet. Uppvuxen i en liten ort i Judeen skulle Jesus själv ha diktat upp sin födelse av en jungfru. Vi ser hur försöken att förvandla historien om Jesus till en simpel mänsklig historia, med andra ord att förlöjliga den, är lika gamla som Kyrkan. Ett sätt att svara på dessa attacker var att ge det kristna folket, i synnerhet med hjälp av liturgin, mer uttömmande

berättelser om Jesu ursprung, berättelser som man ställde under en apostels auktoritet.

De apokryfiska evangelierna är både ett svar på invändningar och en frukt av Kyrkans kontemplation över Kristi mysterier. Vi skall bland dem möta en text som rönt en märklig framgång. Sedan femtonhundratalet går den under namnet *Jakobs protevangelium*, men i den kristna forntiden kallade man den vanligtvis för *Marias födelse*. Ordet protevangelium syftar inte som 1 Mosebok 3:15 på ett första frälsningsbudskap, utan avser snarare en berättelse om de händelser som föregår dem som omtalas i de kanoniska evangelierna. Denna text, som redan var känd av författare som Klemens av Alexandria (100-talet) och Origines (död år 254), har spelat en betydande roll vid utvecklingen av mariologin samt lagt grunden för en överflödande rik ikonografi. Den har använts i liturgin – för övrigt mer i Öst än i Väst, där man var mera nogräknad med texters kanoniska status – och där lämnat bestående spår. Den har faktiskt inspirerat till fester som åminnelsen av den saliga jungfru Marias tempelgång och i synnerhet till den gamla festen för den heliga Annas befruktning, som är det avlägsna ursprunget till den obefläckade avlelsens fest.

Berättelsen i Protevangeliet

Låt oss sammanfatta de viktigaste elementen i denna berättelse. Joakim är en mycket förmögen man i Jerusalem och skänker stora gåvor till templet. Men när han en dag kommer för att frambära offergåvor,

får han höra följande förebråelse: *Det är inte tillåtet för dig att frambära dina förstlingsgåvor, eftersom du inte har fött någon avkomma i Israel.* När han söker råd i sitt folks gamla traditioner, förstår han att det som utmärker en rättfärdig man är att ha efterkommande. Mycket sorgsen drar han sig tillbaka till öknen för att fasta i fyrtio dagar.

Under tiden kan Anna inte annat än klaga över sin lott. Hon är barnlös, och tror att hennes man har försvunnit. Hon får uthärda sin tjänarinns hån, men det dröjer inte länge förrän hon vänder sig till Gud. Liksom Joakim hade nämnt Abraham i sin bön, så påminner nu Anna Gud om sin *mor Sara*. Hon uttrycker sedan sin bedrövelse i en vacker klagosång. Det är i den stunden hon får besök av en ängel:

Se, då stod en Herrens ängel framför henne och sade: "Anna, Anna, Herren Gud har hört din bön. Du skall bli havande och föda, och man skall tala om din avkomma i hela världen." Och Anna sade: "Så sant Herren Gud, lever, vare sig jag föder en son eller en dotter, skall jag bära fram barnet som en offergåva åt Herren, min Gud, och det skall tjäna honom i alla sina livsdagar." (Jakobs protevangeliem 4:1)

Joakim har också fått besök av en ängel. *Joakim, Joakim, Herren Gud har hört din bön. Skynda dig ner, ty din hustru Anna har blivit havande.* Då återvänder Joakim skyndsamt till staden med en mängd offergåvor för templet. *Så anlände Joakim med sina hjordar, och Anna stod vid stadsporten och såg honom komma med sina hjordar. Då sprang Anna genast fram och föll honom om halsen och sade: "Nu vet jag, att Herren Gud rikligen har välsignat mig. Se, änkan är inte längre änka, och jag,*

den ofruktsamma, har blivit havande i mitt sköte." Och *Joakim vilade ut den första dagen i sitt hus* (4:4).

Så förflöt omkring sex månader för henne, och i den sjunde månaden födde Anna ett barn. Hon frågade barnmorskan: "Vad har jag fött?" Och barnmorskan svarade: "En dotter". Då sade Anna: "Min själ jublar denna dag." Och hon lade henne i en bädd. När dagarna hade gått, renade sig Anna, lade barnet vid bröstet och gav henne namnet Maria (5:2).

Berättelsen har en tydlig innebörd. Marias födelse kom till stånd genom ett särskilt Guds ingripande, och för att uttrycka detta öser författaren ur skatten av bibliska skildringar. Man finner ofta mirakulösa havandeskap i Bibeln. De förebådar det stora uppdrag som väntar de barn som kommit till på detta sätt. Alltifrån Abraham och Sara är födelsen av en arvinge till Guds vänner nära förbunden med ett särskilt gudomligt handlande. Där en födelse mänskligt sett är omöjlig – ofta hos ett äldre och ofruktsamt par – skänker Gud en helt speciell välsignelse.

Att få barn är en mycket stor välsignelse, och intimt förbundet med skaparordet i begynnelsen: *Var fruktsamma och föröka er!* Att inte få barn tycks vara ett straff, en förbannelse. Men i Bibeln drabbar detta människor som ofta är mycket goda och framför allt mycket fromma. Genom deras livsöde förmedlas ett annat perspektiv på barnlösheten; det är inte ett gudomligt straff, utan en prövning. Det gör att paret i ödmjukhet och med osviklig tro tar emot gåvan av ett barn som Gud i sin oförskyllda nåd skänker dem – detta var fallet med par som Abraham och Sara el-

ler Sakarias och Elisabet – eller att de ivrigt och förtröstansfullt ber om ett mirakel – som Hanna, lille Samuels mor. I det senare fallet lovar de bedjande ofta att helga sin mirakulösa livsfrukt åt Herren. Det är som om föräldrarna intar en ännu mer offerande hållning i förhållande till undrets barn, så att det ända från början helt kan stå till Guds förfogande. Deras ofruktsamhet utgör alltså en förberedelse för att de skall be om och motta sitt barn av Gud ensam, och sedan genast offra det till honom. Den ofruktsamhet som man lever i tro och i överlåtelse åt Guds kärlek får alltså del av Korsets mirakulösa fruktbarhet, enligt den bibliska och ännu mer specifikt kristna lag att det är i det till synes mänskliga misslyckandet som Gud vinner sin barmhärtighets seger.

Understrykandet av Annas och Joakims *rättfärdighet* pekar i samma riktning. Till och med rättfärdighet, en exemplarisk rättfärdighet, ger inte automatiskt rätt till fruktsamhet. Denna är alltid följden av Guds barmhärtiga välsignelse. Detta betyder inte att rättfärdigheten är gagnlös, att den saknar värde i Guds ögon, och inte heller att de rättfärdiga nödvändigtvis är högmodiga så att Gud först måste odmjuka dem innan han kan bönhöra dem. En människas rättfärdighet bör snarare förstås som en följd av den förekommande barmhärtigheten.

Allt är sålunda barmhärtighet, och den underliggande betydelsen av de efterlängtnade mirakulösa födelserna hos ofruktsamma par som vi finner i Bibeln är att visa hur denna barmhärtighet är ännu mer verksam där heligheten – föräldrarnas eller barnets

eller både föräldrarnas och barnets – är särskilt påfallande. Helgonen är barmhärtighetens mästerverk och gåvor. De kan ha sin bakgrund i en vanlig familj. Ofta tillhör de ett släktsammanhang som bär och förbereder dem, på samma sätt som ett gott träd en vacker dag kan bära utsökt frukt. Denna förberedelse är också den en nådegåva.

Man kan alltså förstå berättelsen om Marias mirakulösa avlelse som ett uttryck för följande övertygelse: Hon som blev Guds moder till följd av en jungfrulig avlelse och födelse var själv, alltifrån sin tillblivelse och så att säga utifrån sitt väsens rötter, föremål för den gudomliga barmhärtighetens alldeles särskilda omsorg. Redan hennes födelse var ett tecken ämnat att rikta människors hjärtan mot Guds barmhärtiga gärningar som förberedde Frälsarens ankomst.

Maria är frukten av sina föräldrars böner och av Guds barmhärtighet. Ett särskilt tecken på detta är hennes prematura födelse, vilket ses som bevis på Guds handlande. Men det finns en mening i texten som är problematisk. Anna utbrister: *Se, änkan är inte längre änka, och jag, den ofruktsamma har blivit havande i mitt sköte*. Skall detta förstås som att hon blivit havande utan sin mans naturliga medverkan och följaktligen på ett jungfruligt sätt? Det var kanske det som författaren ville antyda. Men tolknings-traditionen ger enstämigt texten innebörden av ett profetiskt förebud där Anna jublar över det som skall gå i uppfyllelse längre fram. Denna tradition har alltid avvisat tanken på att Marias födelse var en jungfrufödelse. Traditionen hävdar att bara Jesus föddes av en jungfru.

Man kan alltså konstatera att vår apokryf inte uttryckligen talar om den obefläckade avlelsen, vilket kan tyckas vara en besvikelse. I själva verket bör man i stället glädja sig åt att författaren har omgärdat Marias avlelse med ett mysterium. Tack vare denna berättelse (och de som utökar den: *Pseudo-Matteus barndomsevangelium* och *Boken om Marias födelse*) bevarades i den kristnas tron och föreställningsvärlden en rymd där dogmen kunde finna sin plats. Festen för den heliga Annas befruktning blir så småningom den obefläckade avlelsens fest, och denna utveckling vittnar om ett fördjupande av den kristna trosförståelsen. Alltifrån Jakobs protevangelium intygar emellertid *sensus fidelium* att man inte kan säga att Marias födelse och inte heller hennes avlelse varit som andras. I bibliska termer och bilder – det ofruktsamma och heliga paret, änglabudskap och den prematura födelsen – bekräftas Marias unika helighet, alltsedan hennes tillblivelse.

Anna och Maria – avlelsen

Marias helighet, som underströks av den gamla festen för den heliga Annas befruktning, huvudsakligen firad i Öst men också belagd i Väst, skulle så småningom komma att preciseras av teologerna. Inte utan ibland häftiga diskussioner utarbetade de på ett alltmer nyanserat och underbyggt sätt läran om den obefläckade avlelsen.

Men låt oss lämna denna utveckling åsido och stanna kvar hos den heliga Anna. Det står den troende fritt att i sitt hjärta försöka utforska djupet i